

והמחלוקת בין הלשונות היא, שללישנא קמא אכילה שלא כדרך אינה נחשבת אכילה ואין לוקים עליה, אבל הנאה שלא כדרך נחשבת הנאה ולוקים עליה, וללישנא בתרא אין לוקים גם על הנאה שלא כדרכה, כיון שהתורה כתבה את איסור ההנאה בלשון אכילה, ללמדנו שכשם שאין לוקים על אכילה שלא כדרכה כך אין לוקים על הנאה שלא כדרכה (רבינו דוד, ובע"ז בח"י הר"ן). ויש מפרשים, שמחלוקתם היא מה נחשב אכילה או הנאה שלא כדרכה, ללישנא קמא רק אכילת חלב חי נחשבת אכילה שלא כדרך, כיון שלעולם אין דרך לאכול חלב חי [אלא רק מבושל], אבל להניח חלב על גבי מכתו, אינו נחשב הנאה שלא כדרך, שכשיש לו מכה דרכו להניח עליה חלב, ולכן אף שהחלב עומד להנאות אחרות, מכל מקום נחשב כדרך הנאותו, וללישנא בתרא גם להניח חלב על גבי מכתו נחשב שלא כדרך הנאותו, כיון שהחלב עומד להנאות אחרות (רש"י, שם, ובע"ז במשנה למך שם, בדעת רש"י).

שֶׁאִם הֵנִיחַ חֵלֶב שֶׁל שׁוֹר הִנֵּקֶל עַל גְּבִי מִכְתּוֹ שְׁהוּא פְטוּר, אבל מותר להניח חלב סתם על גבי מכתו אף שאסור לאוכלו וסיכה כשתיה (כמבואר בשבת (פו, א), כיון שמדובר כאן שהוא מניח את החלב בתחבושת ואינו סך אותו על גבי הבשר עצמו. ועוד, שרק סיכה של תענוג נחשבת כשתיה, אבל סיכה לרפואה אינה כשתיה (תוס' רא"ש; תוס' הרשב"א משאנץ).

לֹא מִשּׁוּם דְּלֹא קִאָּכִיל לָהּ דֶּרֶךְ הִנָּתָן, ואף שלאחר שסחט את הפרי, הדרך היא לשתות את המשקה, מכל מקום כיון שאינם עומדים לסחיטה, נחשב שלא כדרך הנאותו (קובץ ענינים [לרבי אהרן וסרמן]). ולמפרשים [ראה לעיל (ד"ה איכא)] ששתי הלשונות נחלקו מה נחשב שלא כדרך – שללישנא קמא רק אכילת חלב חי נחשבת הנאה שלא כדרך משום שלעולם אין דרך לאוכלו כך, אבל הנחת חלב על גבי מכתו נחשבת הנאה כדרך משום שכשיש לו מכה הדרך היא להניח עליה חלב, ורק ללישנא בתרא גם זה נחשב הנאה שלא כדרך – בהכרח שראיית הגמ' מתותנים ורימונים היא ללישנא בתרא, שללישנא קמא אין זו הנאה שלא כדרך, משום שלאחר שסוחטים את הפרי הדרך היא לשתות את המשקה (רש"י).

אָמַר לִיָּה אֲבִי בְּשִׁלְמָא אִי אֲשַׁמְעִינָּה פְּרִי גּוֹפָא וְכוּ' אֶלָּא הָכָא מִשּׁוּם דְּזִינְעָה בְּעֵלְמָא הוּא, ואף שגם לאביי אין לוקים על הנאה שלא כדרך, מכל מקום משקה היוצא מתותנים ורימונים, אינו נחשב הנאה שלא כדרך, כיון שלאחר שעשו ממנו משקה, הדרך היחידה ליהנות ממנו הוא רק על ידי שתיית המשקה, ורק כשיש אפשרות ליהנות ממנו בדרך אחרת, נחשב הנאה שלא כדרך (צ"ח).

ומשקה זה נחשב כזיעה בעלמא גם לדעת הסוברים שטעם כעיקר, דהיינו שטעם המאכל נחשב כגוף המאכל, כיון שהטעם של המשקה אינו כטעם הפרי [ורק על ידי בישול הפרי במים, נכנס טעם הפרי עצמו במים], ומשום כך מברכים עליו 'שהכל נהיה בדברו' ולא 'בורא פרי העץ' (רש"י, שם, ע"פ הרא"ש ברכות ו, יח, ובכך מיישב את קושיית התוס', וראה עוד קהלות יעקב יח).

אָמַר אֲבִי הֵכַל מוֹדִים בְּכֵלָא הִכְרַם שְׁלוֹקִין עֲלֵיהֶן אֶפִּילוּ שְׁלֹא כְּדֶרֶךְ הִנָּתָן, ונקט לשון 'הכל מודים', ללמדנו שגם ללישנא בתרא שסובר שאין לוקים על הנאה שלא כדרך, מכל מקום מודים הם שלוקים על כלאי הכרם שלא נאמרה בהם לשון אכילה (רבינו דוד).

צִירְעָה לֹקֵה שֶׁשׁ, כיון שהיא גם שרץ העוף וגם שורצת על הארץ (רש"י). ויש שפירש, שהיא שרץ הארץ כיון שהיא ניזונת וגדילה מהקרקע (ריטב"א עירובין כה, א ד"ה והאמר). ויש שפירש, כיון שבתחילת ברייתה אין לה כנפיים, והיא שורצת על הארץ כמין תולעת (מאירי מכות טז, ב ד"ה אכל צרעה).

אכן, איסור 'ולא תשקצו את נפשותיכם בבהמה ובעוף' וגו' שנאמר בפרשת קדושים (ויקרא כ, כה), אינו נוהג אלא בבעלי חיים גדולים (רש"י), כדוגמת הבהמות שנזכרו בתחילת הפסוק [ובשונה ממקומות אחרים שמצינו שהשרצים בכלל רמשים (ראה תוס' ד"ה צרעה שהקשו כן ותיצרו באופן אחר)]. ויש סוברים, שגם באכילת שרצים עוברים על איסור זה, אלא שאין לוקים עליו, משום שהוא 'לאו שבכללות', או משום שלא נוסף בכתוב זה איסור בפני עצמו, ואינו אלא אזהרה נוספת שלא לעבור על איסור מאכלות אסורות (רמב"ן ספר המצות שורש ט).

לְרֵבוֹת עֵצִים וּלְבוֹנָה, שהם נטמאים בטומאת אוכלים אף שאינם אוכל, כיון ש'חיבת הקודש' מחשיבה אותם לאוכל ומכשירה אותם לקבל טומאה (ע"פ גמ' חולין לו, ב). ואף שבגמ' כאן מבואר שלומדים דין זה מ'והבשר' שנכתב בתחילת הפסוק, מכל מקום בגמ' בחולין (שם) מבואר שלומדים כן מ'בשר' שנכתב בסוף הפסוק, כיון ש'והבשר' מיותר רק לפי סברת הגמ' כאן שפסוק זה אינו לאו על אכילת בשר טמא, אלא לומדים ממנו איסור הנאה בכל התורה כולה, אבל לחזקיה ולרבי אבהו שלומדים איסור הנאה מפסוקים אחרים, כתוב זה מתפרש כפשוטו ולומדים ממנו לאו על אכילת בשר טמא, ואם כן ה'והבשר' שנכתב בתחילת הפסוק אינו מיותר, ובהכרח שעצים ולבונה התרבו מ'בשר' שנכתב בסוף הפסוק (צ"ח).

ודין זה [של 'חיבת הקודש'] הוא רק מדרבנן והפסוק הוא אסמכתא בעלמא (רש"י זבחים מו, ב ד"ה לפסולא, ובע"ז לעיל יט, א ד"ה אלמא). ויש סוברים שהוא דין דאורייתא (תוס' לעיל שם ד"ה אלמא, וזבחים לד, א ד"ה ואפי'). ויש סוברים, שבלבונה הוא דין דאורייתא כיון שהיא ראויה להיאכל בשעת הדחק, ואילו בעצים זו רק חומרא מדרבנן, שהרי אינם ראויים לאכילה כלל (אבן האזל פסולי המוקדשין יח, כד, ע"פ תוס' חגיגה כד, א ד"ה והא דרבנן, ורמב"ם שם, יב. וראה עוד ח"י רבינו חיים הלוי שם).

כָּל אִיסוּרֵי שִׁבְתוֹרָה אֵין לֹקִין עֲלֵיהֶן אֶלָּא דֶּרֶךְ אֲכִילָתָהּ, ומסתבר שהוא הדין במצוות אכילה, כגון קרבן פסח ומצה, שאם אכלם שלא כדרך אכילה, לא יצא ידי חובתו (משנה למלך יסודי התורה ה, ח ד"ה אך ראיתי, ובע"ז ברש"י להלן לה, א ד"ה אין).

לְמַעוֹטֵי שֶׁאִם אָכַל חֵלֶב חֵי שְׁפָטוֹר, והחידוש בכך הוא, שאכילה שלא כדרך אינה רק אם אכל דבר שאינו עומד לאכילה כלל כגון המשקה היוצא מתאנים ורימונים, אלא גם אם אכל חלב שראוי לאכילה כשהוא מבושל, אם אכלו שלא כדרך אכילה אינו חייב עליו (ח"י הר"ן).

אִיכָא דְאָמְרֵי וְכוּ' כָּל אִיסוּרֵי שִׁבְתוֹרָה אֵין לֹקִין עֲלֵיהֶן אֶלָּא דֶּרֶךְ הִנָּתָן, ומכל מקום מדרבנן אסור ליהנות גם שלא כדרך הנאותו (ריטב"א; ר"ן על הרי"ף ו, ב ד"ה דרך). ויש שסובר שמהתורה אסור ליהנות שלא כדרך הנאותו, אלא שאין לוקים עליו, כדין חצי שיעור שאסור מהתורה ואין לוקים עליו (מגיד משנה מאכלות אסורות ח, טז). ויש סוברים, שמותר לכתחילה ליהנות מהם שלא כדרך הנאותו (משנה למלך יסודי התורה ה, ח ד"ה וראיתי להתוס' בפ"ק, בדעת התוס', ובע"ז במדריכ תקמה).